

Tjockare än vatten? Familj och nation i samtida tyskspråkig litteratur

Linda Karlsson Hammarfelt

De frågor kring (rörelser över) gränser, nationalism och antropocen som tas upp ovan spelar en betydande roll även i skönlitteraturen. I nutida tyskspråkig litteratur tematiseras och problematiseras nationalstaten och dess gränser i en rad familjeromaner, såsom exempelvis Kim de l'Horizons Blutbuch (= Blodbok, orig. 2022, finns ännu ej i sv. övers.) och Sascha Marianna Salzmanns Außer sich (Utom sig, orig. 2017, sv. 2019). Här skildras familjehistorier som sträcker sig över kulturella och geografiska gränser och samtidigt kopplas frågan om vem och vad som räknas som familj samman med reflexioner kring nationalstaten och dess gränser. Kopplingen mellan familj och nation är central redan i tidiga försök att definiera vad ett folk eller en nation är. Den reflekteras också i vårt språkbruk när vi talar om exempelvis modersmål eller fädernesland. Båda begreppen associeras med ursprung, arv, omsorg, lojalitet och ansvar, och bygger på gränsdragningar gentemot något yttre.

De olika romanerna framställer och reflekterar familj på olika sätt, men några mer allmänna tendenser är tydliga: I den ström av familjeromaner som vi ser just nu betraktas familjen inte enbart som en gemenskap som helt enkelt 'är' och hålls samman av 'blodsband', gener och heterosexuella kärleksrelationer. I stället betonar dessa texter i hur upplevelsen av samhörighet skapas och upprätthålls genom omsorg och handlingar. Ofta förekommer tankar om hur traditionella sätt att framställa släktskap – exempelvis i formen av ett 'stamträd' – förstärker och bekräftar vissa typer av släktband och upplevelser av samhörighet medan andra negligeras och osynliggörs. Och när de centrala figurerna försöker följa släktspåret bakåt för att förstå sitt ursprung, pekar släktlinjerna inte sällan åt olika håll, så att det blir omöjligt att identifiera ett 'rent' ursprung och den egna släkthistorien i stället framstår som en brokig historia, präglad av en rad olika influenser.

Att denna typ av familjeskildringar även kan förstås som ett utforskande och problematiserande av den 'föreställda gemenskapen' nation och nationalism blir tydligt bland annat i romanen Etüden im Schnee (En isbjörns memoarer, orig. 2011, sv. 2019). Denna familjeroman av den japansk-tyska författaren Yoko Tawada har översatts till svenska av Jan Erik Bornlid. Här berättas den världsberömda isbjörnen Knuts familjehistoria i tre generationer. I romanen framställs isbjörnar som ett slags migranter som traditionellt sett har korsat landsgränser lite hur de vill:

"Den nationella identiteten har ju alltid varit främmande för isbjörnar. Hos dem var det vanligt att bli gravid på Grönland, föda barn i Kanada och uppfostra dem i Sovjetunionen. De ägde ingen statstillhörighet, inga pass. De gick aldrig i exil, korsade gränser utan att ordna några tillstånd åt sig."

Även Tawadas skildring av Knuts familjehistoria sträcker sig över geografiska och territoriella gränser, den utspelar sig i både Sovjetunionen, Kanada, DDR och slutligen på Berlins Zoo, där Knut föds 2006 och snabbt blir en internationell superstjärna. Även om biologiskt släktskap är stommen för berättandet i romanen, så skuggas det av andra relationer som framstår som mer centrala för huvudfigurerna och alla tre isbjörnarna utvecklar nära relationer till människor. Detta gäller inte minst för Knut, som efter att ha förskjutits av sin biologiska mamma Tosca tas om hand av en manlig djurskötare, som Knut i romanen betraktar som sin mamma.

Genom att både en biologisk släktlinje och en rad andra relationer skildras i romanen så kommer olika föreställningar om vem och vad som är familj att stötas och blötas med

varandra. Reflexioner kring bland annat intimitet, omsorg, arv, adoptionsakter och härkomst är återkommande även i andra samtida familjeromaner, och ofta framställs andra relationer och former av omsorg som avgörande än biologiskt släktskap. Inte sällan sträcker sig upplevelsen av släktskap och samhörighet över artsgränser, som i fallet med Knut och hans upplevda 'mamma', djurskötaren Mattias. Samma sak gäller för Tosca, vars förskjutning av sonen i romanen tolkas som ett medvetet val att fokusera på skrivandet om en mänsklig väninna, rovdjursdressören Barbara:

"Jag lämnade Knut i ett annat djurs vård. Det kändes inte lätt men jag hade på grund av mitt skrivande ingen tid för honom. Dessutom skulle han bli en historisk storhet. Bröderna som grundade det romerska riket diades av modersmjölken från ett annat däggdjur. [...] Knut växte upp till en beaktansvärd aktivist som engagerade sig för det globala miljöskyddet. [...] Men allt det är hans historia. Jag tänker inte berätta om min sons liv som om hans liv var min förtjänst. [...] Min uppgift består istället i att berätta om min väninna Barbaras storartade liv, som annars skulle ha försvunnit i Knuts skugga för länge sedan."

Referensen till Romulus och Remus i den citerade passagen belyser frågan om släktskap och omsorg över artsgränser, men påminner också om en grundandemyt som till skillnad från nationalistiska härkomstnarrativ inte föreställer sig ursprung som något 'rent' och oblandat. Citatet lyfter även frågan om skrivande och släktskap: Vem och vad får ta plats i våra berättelser om gemenskap och samhörighet? Och i förlängningen: Hur tänker vi oss de sammanhang vi är en del av och bär ett medansvar för?

Just frågan om var gränsen går för gemenskap och ansvar har etiska implikationer. Det är inte en slump att flera aktuella familjeromaner lyfter fram en annan vätska än blod som det materiella 'kitt' som binder levande varelser till varandra: Både i Tawadas roman och hos exempelvis Kim de l'Horizon ställs föreställningen om 'blodsband' mot ett betonande av människans släktskap med både mänskliga och icke-mänskliga varelser genom det vatten som cirkulerar genom alla levande kroppar. I boken Bodies of Water beskriver kulturvetaren Astrida Neimaris just människans delaktighet i det hydrologiska kretsloppet som en möjlighet 'to relate differently', dvs. att relatera, knyta an annorlunda, till både andra varelser och till vår tids stora frågor. Den samtida litteraturen öppnar således – genom exempelvis skildringen av en isbjörns släkthistoria – för möjligheten att tänka sig både familjen och de större gemenskaper som människan är en del av på nya sätt och ifrågasätta invanda gränsdragningar.

linda.karlsson.hammarfelt@sprak.gu.se

Lästips:

von Braun, Christina (2018). Blutsbande. Verwandtschaft als Kulturgeschichte. Berlin: Aufbau Verlag.

de l'Horizon, Kim (2022). Blutbuch. Köln: DuMont Buchverlag.

Neimaris, Astrida (2017). Bodies of Water. Posthuman Feminist Phenomenology. London/New York m.fl. Bloomsbury academic.

Salzmann, Sascha Marianna (2019). Utom sig. Stockholm: Weyler förlag.

Tawada, Yoko (2019). En isbjörns memoarer. Stockholm: Bokförlaget tranan.